

УДК 368

Наталія НАЛУКОВА

КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

Розглянуто основні теоретичні підходи до визначення поняття “конкуренція на страховому ринку”. Проведено аналіз конкурентного середовища вітчизняного страхового ринку на основі показників ринкової концентрації та ринкової конкуренції. Відзначено основні проблемні питання макроекономічного характеру, розв’язання котрих є необхідною умовою формування у нашій країні цивілізованого страхового ринку. Визначено напрямки вдосконалення внутрішніх соціально-економічних і фінансових відносин між учасниками процесу страхування, котрі сприятимуть розвитку страхового ринку України та зростанню рівня конкуренції на ньому.

Ключові слова: страховики; страховий ринок; конкуренція на страховому ринку; показник монополізації страхового ринку; показник ринкової конкуренції на страховому ринку.

Наталья НАЛУКОВА

Конкуренция как залог успешного развития страхового рынка

Рассмотрены основные теоретические подходы к определению понятия “конкуренция на страховом рынке”. Проведен анализ конкурентной среды отечественного страхового рынка на основе показателей рыночной концентрации и рыночной конкуренции. Отмечено основные проблемные вопросы макроекономического характера, решение которых является необходимым условием формирования в нашей стране цивилизованного страхового рынка. Определены направления совершенствования внутренних социально-экономических и финансовых отношений между участниками процесса страхования, которые будут способствовать развитию страхового рынка Украины и росту уровня конкуренции на нем.

Ключевые слова: страховщики; страховой рынок; конкуренция на страховом рынке; показатель монополлизации страхового рынка; показатель рыночной конкуренции на страховом рынке.

Nataliya NALUKOVA

Competition as a guarantee of successful insurance market development

Introduction. In Ukraine at the conditions of growing influence of economic and political risks there are certain factors that are not conducive to the development of fair competition among insurance companies, are not increasing demand for insurance services they offer and are not develop innovative ways to attract customers.

Purpose. *Considering that the functioning of insurance market provides activity of significant number of insurance companies appears a necessity to develop recommendations that will have a positive impact on competition and financial relations between the subjects of the underwriting process.*

Results. *The author proposed an explanation of the term “competition in the insurance market”. The article analyzes the level of competition in the insurance market using indicators such as the ratio of monopolizing the market and Herfindahl-Hirschman coefficient. The analysis confirmed that a significant number of insurance organizations does not mean the availability of fair competition in the insurance market, as the only major domestic and foreign insurers are actively competing for the expansion of it.*

Conclusion. *The development of insurance market in Ukraine will take place under the following conditions: improvement of the current legislation which regulating the insurance activity in Ukraine; clarification and justification of existing rules of regulations regarding the presence in the domestic market of foreign insurance companies; adoption of legislative acts aimed at providing maximum openness of information relating to results of the insurance market participants; the elimination of restrictions to insurance reserves placement in the real economy in Ukraine; creating attractive investment instruments for insurers; improve methods of marketing research on defining the real needs of the population in insurance protection and insurance services; development of long-term types of insurance and private pension system; improve the exchange information between all participants of the insurance market; stimulation of insurance brokerage.*

Keywords: *insurers, insurance market, competition in the insurance market, index monopolization of the insurance market, indicator of market competition in the insurance market.*

JEL Classification: G220.

Постановка проблеми. В ринкових умовах господарювання загострюється суперництво та конкурентна боротьба між страховими компаніями за збереження або покращення ринкової позиції, підвищення якості страхових послуг і збільшення конкурентних переваг. Добросовісна конкуренція сприяє формуванню прозорого, дієздатного і конкурентоспроможного страхового ринку. На жаль, конкурентне середовище страхового ринку України характеризується негативними тенденціями, пов'язаними з розвитком схемних операцій, страхового шахрайства, демпінговою політикою, організацією страхових відносин на принципах взаємності. Відтак особливої актуальності набуває формування теоретико-методологічних підходів до оцінки конкуренції на

страховому ринку як іманентної складової розвитку ринкової економіки та запоруки його подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних засад страхового ринку присвятили наукові доробки О. Вовчак [2], В. Фисун [3], В. Фурман [1]; особливості конкуренції на страховому ринку розглянуті у працях Ю. Баглюк [5], Я. Шумелди [4]; тенденції розвитку страхового ринку на основі аналізу динаміки концентрації та ринкової конкуренції окреслюють Н. Білоус [8], О. Гаманкова [6], М. Гюльмсер [9], О. Кнейслер [7].

Ми, безперечно, визнаємо цінність наукових досягнень вчених та їх вагомий внесок у розвиток страхової науки, проте не усі проблеми, що стосуються конкуренції на страховому

ринку України, на даний момент вирішені. З огляду на це, виникає необхідність у напрацюванні рекомендацій, що матимуть позитивний вплив на рівень конкуренції на страховому ринку та фінансові відносини між його учасниками, що і є метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення змісту конкуренції на страховому ринку неможливе без системного дослідження понять “страховий ринок”, “конкуренція” та “конкуренція на страховому ринку”.

Узагальнивши наукові позиції вчених щодо поняття “страховий ринок”, зазначимо, що більшість авторів дають однакове за суттю, хоча й різне за формулюванням визначення. Та разом з тим відзначимо основні підходи до розуміння страхового ринку, виокремлені у фаховій літературі: це – особлива сфера грошових відносин, де об’єктом купівлі-продажу є страховий продукт [2, 62]; це – сфера надання послуг зі страхування, здійснюваних страховими компаніями [10, 167]; це – сфера діяльності з приводу купівлі-продажу страхових полісів [11]; основні елементи страхового ринку – страховики і страхувальники [8, 68]; це – сукупність економічних відносин між учасниками страхового ринку з приводу купівлі-продажу страхових послуг [3, 48].

Враховуючи те, що вітчизняні науковці і практики, досліджуючи проблеми у галузі страхування, акцентують увагу на необхідності заміни сучасної моделі страхового ринку на нову, ефективнішу, найбільш вдалим вважаємо визначення страхового ринку, запропоноване В.М. Фурманом. Професор, досліджуючи проблеми становлення та стратегію його розвитку в Україні, фокусує увагу на тому, що страховий ринок є системою стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, пов’язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестрахування, які матеріалізуються у стра-

хових, перестраховувальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню [1].

Звичайно, всередині цієї системи стійких економічних відносин між страховиками виникає боротьба за свою частку на відповідному ринку, що в свою чергу є передумовою успішного розвитку страхового ринку.

Сутність термінів “конкуренція” та “конкуренція на страховому ринку” у сучасній вітчизняній і зарубіжній економічній літературі вчені визначають відповідно до таких позицій: це – форма взаємного зіткнення інтересів усіх суб’єктів господарювання [12, 457]; це – процедура відкриття невикористовуваних раніше можливостей більш ефективного виробництва товарів (послуг), нової, раніше невикористовуваної інформації про ресурси, технології, вподобання, можливості [12, 457]; це – ситуація, за якої самостійні дії суб’єктів господарювання ефективно обмежують можливості кожного з них однобічно впливати на загальні умови обігу товарів на відповідному товарному ринку і стимулюють виробництво необхідних споживачеві товарів [13, 278]; суперництво, в якому кожен продавець намагається отримати те, що й інші продавці, водночас пропонуючи найбільш оптимальне поєднання ціни, якості та сервісу [14]; це – суперництво між виробниками (продавцями) за кращі економічно вигідніші умови виробництва і реалізації продукції, за отримання найвищого прибутку чи інших переваг [15, 427]; це – суперництво страхових компаній і брокерів за залучення клієнтів, мобілізацію грошових коштів до страхових фондів, вигідне їх інвестування та досягнення високих фінансових результатів [5, 72].

На основі вищеописаного можна зробити висновки, що найбільш поширеним є підхід до визначення конкуренції як суперництва. Певним чином він також простежується і в чинному українському за-

конодавстві, яке містить статті, присвячені конкуренції. Так, у Законі України “Про захист економічної конкуренції” вказано, що конкуренція є змаганням між суб’єктами господарювання з метою здобуття, завдяки власним досягненням, переваг над іншими суб’єктами господарювання, внаслідок чого споживачі мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб’єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [16].

У Законі України “Про захист від недобросовісної конкуренції” визначено недобросовісну конкуренцією через відзначення дій конкурентів, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності [17]. Також згідно з нормами цього ж акта суб’єктам господарювання надано право розробляти правила професійної етики у конкуренції для відповідних сфер господарської діяльності, для певних галузей економіки, котрі мають бути погоджені Антимонопольним комітетом України в установленому порядку. Проте у Законі України “Про страхування” не визначено основ конкуренції та загальних аспектів забезпечення і розвитку здорової конкуренції на страховому ринку [18].

У Законі України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” у частині, що стосується недопущення обмеження конкуренції на ринках фінансових послуг, зазначено лише те, що фінансові установи здійснюють свою діяльність з урахуванням вимог законодавства про захист економічної конкуренції та законодавства про захист від недобросовісної конкуренції [19].

Таким чином, враховуючи трактування понять “конкуренція” та “конкуренція на страховому ринку”, подані як у фаховій економічній літературі, так і у законодавчих актах нашої країни, робимо такі висновки:

– підтримуємо наукову точку зору вчених, котрі конкуренцію на страховому

ринку визначають як процес взаємодії та боротьби діючих страховиків, спрямований на досягнення найвигіднішої позиції для учасника страхового ринку, яка забезпечить йому можливість захисту від конкурентів або впливу на них із вигодою для себе, створить кращі умови для реалізації необхідних страхувальникам страхових послуг;

– у спеціальних нормативно-правових документах не визначено конкретних засад розвитку звичаїв, традицій, правил ведення чесної конкурентної боротьби між учасниками страхового ринку України, а лише визначено дії конкурентів, що кваліфікуються як недобросовісна конкуренція.

Досліджуючи особливості конкуренції на страховому ринку України, Я.П. Шумелда стверджує, що у нашій державі більшість страховиків не зацікавлені розкривати реальний стан справ, способи залучення та утримання клієнтів [4]. Беручи до уваги сформульовані вченим висновки, проведемо аналітичну оцінку рівня конкуренції на страховому ринку за допомогою таких показників, як коефіцієнт монополізації ринку (ринкової концентрації, CR) та коефіцієнт Герфіндаля-Гіршмана (ринкової конкуренції, ІНН).

Концентрацію ринку обчислюють різними методами, однак найпоширенішим способом її розраховують як суму часток найбільших учасників ринку [6, 195]:

$$CR_m = \sum_{k=1}^m O_k, \quad (1)$$

де CR_m – коефіцієнт концентрації m найбільших учасників ринку; O_k – частка найбільшого учасника ринку; m – кількість учасників.

Індекс конкуренції Херфіндаля–Хіршмана (HHI) розраховують як суму квадратів часток усіх учасників ринку за формулою [9]:

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2, \quad (2)$$

де S_i – частка i -го учасника ринку (як правило – продажі, активи, тощо); n – кількість учасників-продавців на ринку.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, здійснює розрахунок вказаних двох показників і представляє їх на офіційному сайті [20]. Показники розраховуються окремо для ринку страхування життя та ринку ризикових видів страхування. Результати проведеного нами аналізу цих даних, графічно зображені на рис. 1 і 2, свідчать про те, що на страховому ринку України за 9 місяців 2015 р. основну частку валових страхових премій – 99,9% акумулювали

200 страхових компаній “non-Life” (62,9% всіх СК “non-Life”) та 98,9% – 20 “Life” страховиків (40,0% всіх СК “Life”).

Рис. 1, 2 підтверджують висновок про те, що на ринку страхування життя та на ринку ризикових видів переважають великі страхові компанії, які концентрують більше 98% отриманих страхових премій. Стосовно решти можемо зробити висновок, що вони переважно обслуговують інтереси своїх акціонерів та практично не розвиваються.

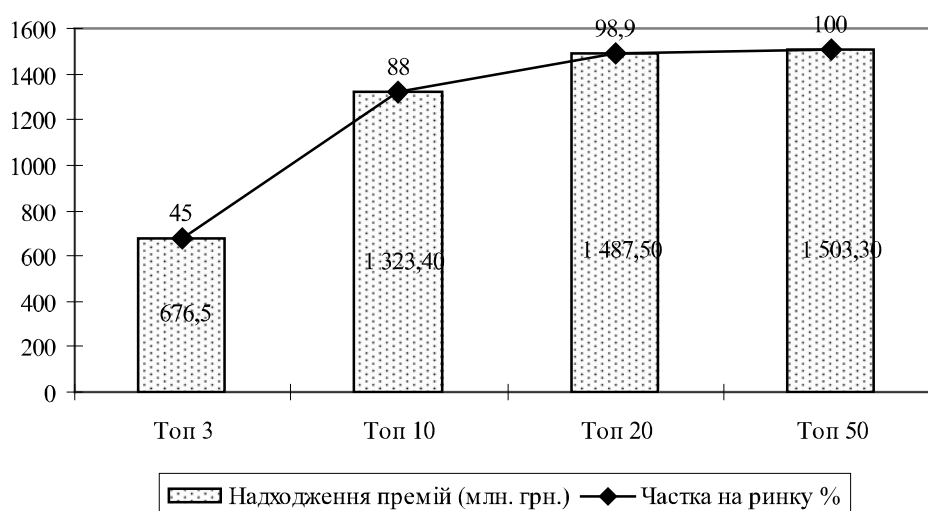

Рис. 1. Концентрація ринку страхування життя за 9 місяців 2015 р.*

* Побудовано на основі [20].

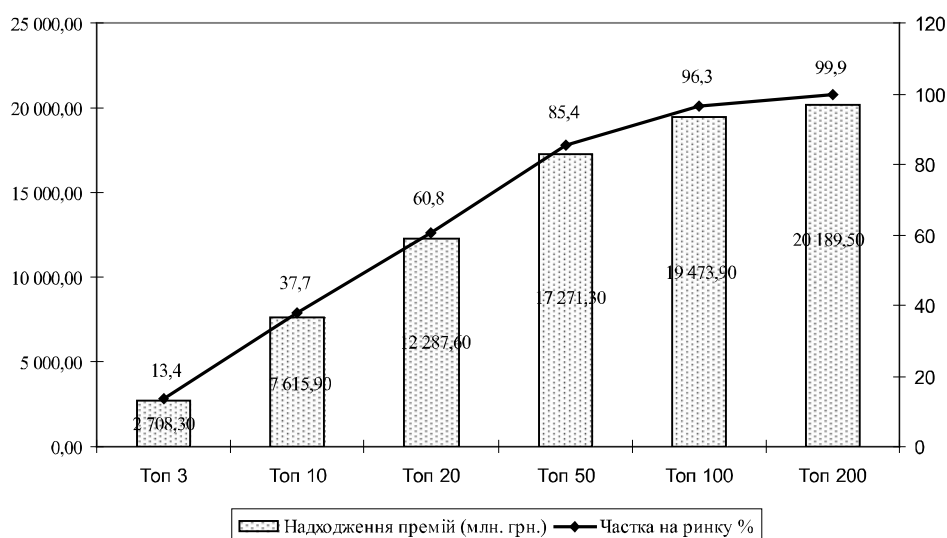

Рис. 2. Концентрація ринку ризикових видів страхування за 9 місяців 2015 р.*

* Побудовано на основі [20].

Найбільш конкурентоспроможними впродовж аналізованого періоду за показником надходження валових страхових премій у сфері “Non Life” страхування були такі страхові компанії: “Кремінь”, “АХА Страхування”, “Уніка”, “Арсенал Страхування”, “Інго Україна”, “Провідна”, “РЗУ Україна”, “Інгосстрах”, “Українська страхова група”. У сфері “Life” страхування це такі страховики: “Мет Лайф”, “Уніка життя”, “ТАС”, “РЗУ Україна страхування життя”, “АСКА життя”, “Ейгон Лайф страхування”, “Іллічівська”, “Інго Україна життя”, “ТЕКОМ життя” [21].

До критеріїв, які вплинули на рівень конкурентоспроможності вказаних страхових організацій, відносимо: високі показники їхнього фінансового стану, ефективна діяльність зі збуту та супроводу страхових продуктів, ефективна операційна й інвестиційна діяльність, ефективне управління, імідж страхових компаній та конкурентоспроможність пропонувананих ними страхових продуктів.

Варто відзначити і той факт, що за аналізований період серед основних страховиків України є не тільки компанії з іноземним капіталом, а й організації зі 100% українським капіталом, що свідчить про те, що страховий ринок є конкурентоспроможним, оскільки на ньому за відкритого доступу для іноземних страхових організацій простежуються позитивні темпи залучення клієнтів українськими страховими компаніями, що сприяє ефективному використанню акумульованих коштів у фінансовій системі саме нашої держави. Це також свідчить про наявність певного рівня конкуренції, що у свою чергу спонукатиме страхові організації до розширення асортименту, підвищення якості страхових продуктів та використання інноваційних каналів їх реалізації.

Що стосується індексу Герфіндаля–Гіршмана, то його показник загалом по страховому ринку України за 9 місяців 2015 р. був на рівні 202,39 (за 9 місяців

2014 р. – 155,80). По ринку страхування життя він становив 1017,68 (за 9 місяців 2014 р. – 1119,49), а по ринку видів страхування інших, ніж страхування життя – 227,99 (за 9 місяців 2014 р. – 176,87) [20]. Зазначимо, що за 9 місяців 2015 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року спостерігався значний рівень конкуренції (ННІ в 4 рази менше 1000) на ринку ризикових видів страхування, а на ринку страхування життя – була помірна монополізація (олігополістична конкуренція).

Зважаючи на те, що кожен з учасників ринку при прийнятті стратегічних рішень у своїй поведінці виходить із множини припущень (здогадів, гіпотез, очікувань) стосовно реакції конкурентів на певні зміни його власної поведінки, О.В. Кнейслер обґрунтовує свою точку зору щодо доцільності обчислення показників концентрації та конкуренції, використовуючи ще й інші критерії, які характеризують фінансові можливості основних учасників страхового ринку [7, 276]. Тому проведемо розрахунки показників концентрації страхового ринку України за такими критеріями, як активи, власний капітал, гарантійний фонд, страхові резерви, страхові виплати, страхові платежі. Отримані результати графічно зобразимо на рис. 3 і 4. Вважаємо, застосування вказаних критеріїв при визначенні коефіцієнтів ринкової монополізації та конкуренції допоможе краще охарактеризувати конкурентне середовище страхового ринку України.

Результати розрахунків, графічно зображені на рис. 3, свідчать про те, що ступінь концентрації ризикових видів страхування, розрахований за обраними критеріями, є різним. Зокрема, якщо розглянути рівень концентрації ринку за фінансовими можливостями його учасників, то зазначимо такі закономірності: коефіцієнт концентрації CR4 для перших чотирьох, CR8 для перших восьми, CR10 для перших десяти найбіль-

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

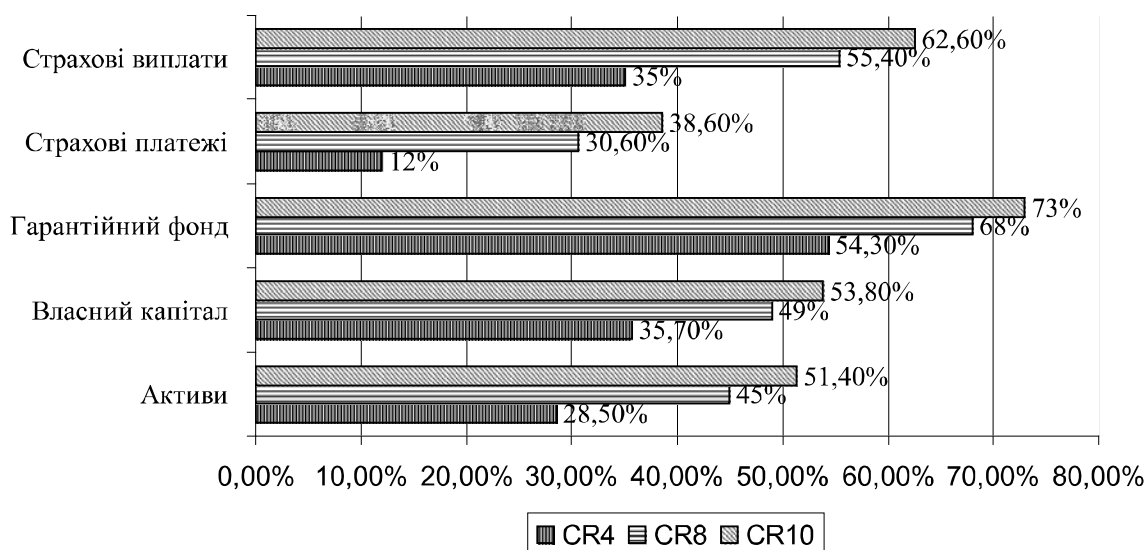

Рис. 3. Концентрація ризикового ринку страхування за різними критеріями за 9 місяців 2015 р.*

* Побудовано на основі [21].

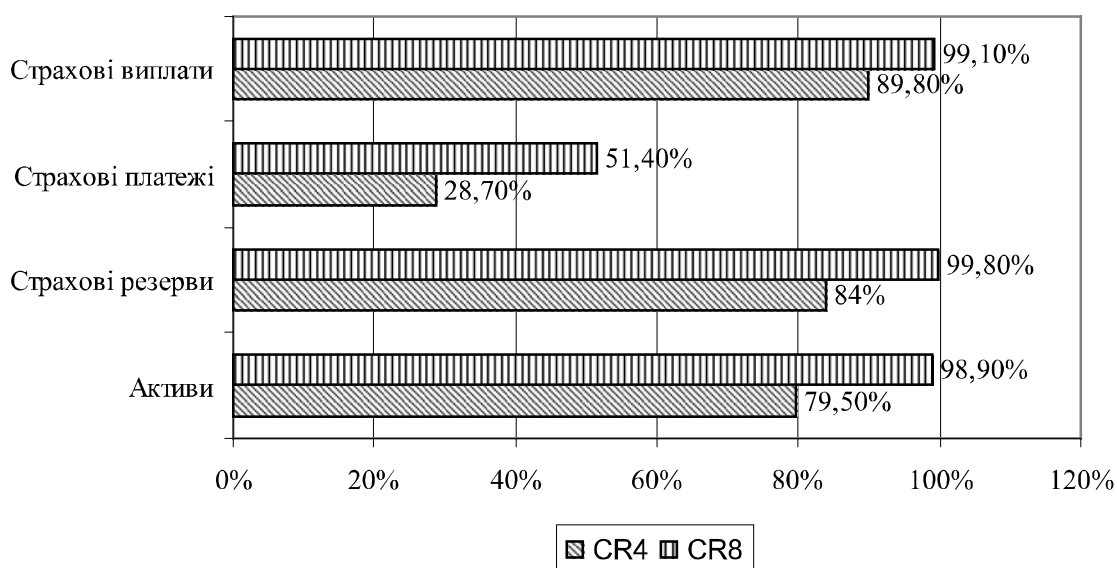

Рис. 4. Концентрація ринку страхування життя за різними критеріями за 9 місяців 2015 р.*

* Побудовано на основі [21].

ших страховиків на ринку найвищий за обсягами гарантійного фонду. Тобто, якщо частка перших чотирьох компаній за наведеним вище критерієм становить 54,3%, то перших десяти – 73%, а це значно більше половини ринку та свідчить про те, що ринок є високонцентрованим за обсягами гарантійного фонду його учасників. Відтак, на ринку є

певна частка висококапіталізованих страховиків, фінансові можливості яких зможуть забезпечити гарантії виконання зобов'язань за договорами страхування.

Також зауважимо, що коефіцієнт концентрації CR4 для перших чотирьох, CR8 для перших восьми, CR10 для перших десяти найбільших страховиків на ринку ризико-

вих видів страхування є найнижчим за обсягами страхових платежів. Частка перших 4-х страховиків становить 12%, а перших 10-ти – 38,6%, що свідчить про те, що ринок є помірно концентрованим за обсягами страхових платежів, та підтверджує попередній висновок стосовно того, що основну частку валових страхових премій (99,9%) акумулюють 200 “non-Life” страховиків.

На основі проведених розрахунків та результатів, графічно зображених на рис. 4, можемо зробити висновок щодо значного рівня коцентрації ринку “Life” страхування практично за усіма розглянутими критеріями. Так, за обсягами страхових виплат спостерігається найвищий коефіцієнт коцентрації CR4 для перших чотирьох найбільших страховиків, що становить 89,8%, а CR8 для перших восьми – 99,1% (практично увесь ринок). Це означає, що страхові виплати реально проводились ТОП 8 основними “Life” страховиками України.

Коефіцієнт коцентрації CR4 для перших чотирьох найбільших страховиків на ринку “Life” страхування за обсягами страхових платежів є дещо нижчим – на рівні 28,7%, а CR8 для перших восьми страхових компаній – становить 51,4%, що є певною мірою математичним підтвердженням попереднього висновку стосовно того, що основну частку

валових страхових премій, а саме 98,9%, акумулюють 20 “Life” страховиків.

Коефіцієнт коцентрації CR8 для перших восьми “Life” страховиків – на рівні 99% за такими показниками, як страхові виплати, страхові резерви, страхові активи. Це означає, що практично весь ринок страхування життя зосереджений “в їхніх руках”.

Проведемо розрахунки індексу Херфіндаля-Хіршмана на страховому ринку України та визначимо ринкову частку між основними його учасниками. У табл. 1 наведено значення коефіцієнта для страховиків України за різними критеріями у розрізі ринку страхування життя та ризикового ринку страхування за 9 місяців 2015 р.

Розраховані значення індексу Герфіндаля-Гіршмана підтверджують значну коцентрацію ринку страхування життя за усіма розглянутими показниками, що означає наявність монопольної групи “Life” страховиків, до котрої входять “Мет Лайф”, “PZU Україна страхування життя”, “Аска життя”, “Уніка життя”, “Ейгон лайф Україна”. Проте ринок ризикових видів страхування життя є неконцентрованим та певною мірою конкурентним, оскільки Індекс Герфіндаля-Гіршмана не перевищує 1000. Лише за значенням показника гарантійного фонду ННІ –

Таблиця 1

Індекс Герфіндаля-Гіршмана на страховому ринку України за різними критеріями за 9 місяців 2015 р.*

Ознака учасника ринку	Life (ТОП 9)	Non life (ТОП 10)
	ННІ	ННІ
Активи	2029,93	309,49
Власний капітал	–	422,86
Гарантійний фонд	–	1099,48
Страхові резерви	2318,26	465,56
Страхові платежі	1815,39	324,21
Страхові виплати	4124,75	–

* Побудовано на основі [21].

ринок є помірно концентрованим, оскільки його значення у межах $1000 < HHI < 1800$.

Висновки. Таким чином, теоретично визначивши сутність конкуренції на страховому ринку та здійснивши аналіз рівня концентрації та монополізації на страховому ринку України, можемо зробити певні висновки.

Конкуренція на страховому ринку є процесом взаємодії та боротьби діючих страховиків, спрямованим на досягнення найвигіднішої позиції для учасника страхового ринку, яка забезпечує йому можливість захисту від конкурентів або впливу на них із вигодою для себе, створює кращі умови для реалізації необхідних страхувальникам страхових послуг.

Упродовж останніх років кількість страхових компаній в Україні помітно знизилась і на кінець 2015 р. в країні функціонує 368 страховиків. Проте така кількість страхових організацій ще не означає наявності чесної конкурентної боротьби на страховому ринку, оскільки лише основні вітчизняні та іноземні страховики ведуть активну конкурентну боротьбу за збільшення частки на ньому.

Покращенню рівня конкуренції на вітчизняному страховому ринку, передусім, сприятиме розв'язання проблемних питань макроекономічного характеру, які виходять за межі страхової діяльності. До основних з них відносимо: стабілізацію загальної фінансово-економічної ситуації в країні та підвищення ефективності функціонування реального сектору економіки, зниження рівня інфляції; забезпечення зайнятості працездатної частини населення; розробку механізмів ефективної взаємодії банківського та страхового сектору економіки; сприяння зростанню рівня довіри громадян до страхових компаній і страхування загалом, а також рівня їх фінансової освіченості та страхової культури.

Зростанню рівня конкуренції, а відтак і розвитку страхового ринку України, спри-

ятиме вдосконалення внутрішніх соціально-економічних і фінансових відносин між усіма учасниками процесу страхування за такими напрямками: удосконалення чинного фінансового і страхового законодавства, що регламентує страхову діяльність в Україні та прийняття нових Законів України ("Про страхування", "Про Фонд гарантування страхових виплат", "Про страхування життя", "Про страхування зовнішньоекономічної діяльності", "Про страхових посередників"), забезпечення механізмів їх реалізації; уточнення й обґрунтування норм діючих нормативно-правових актів щодо присутності на вітчизняному ринку іноземних страхових компаній; прийняття законодавчих актів, спрямованих на забезпечення максимальної відкритості інформації, що стосується результатів діяльності усіх учасників страхового ринку; ліквідація обмежень щодо розміщення сформованих страхових резервів у реальному секторі економіки України; створення привабливих для страховиків інвестиційних інструментів; вдосконалення методів проведення маркетингових досліджень стосовно визначення реальних потреб населення у страховому захисті та страхових послугах; забезпечення розвитку довгострокових видів страхування і недержавного пенсійного забезпечення; вдосконалення системи обміну інформацією між усіма учасниками страхового ринку; стимулювання діяльності страхових посередників.

Список використаних джерел

1. Фурман В.М. *Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.04.01* / В.М. Фурман. – К., 2006. – 36 с.
2. Вовчак О.Д. *Страхова справа: підручник* / О.Д. Вовчак. – К.: Знання, 2011. – 391 с.
3. Фисун В.І. *Страхування: навч. посіб.* / В.І. Фисун, Г.М. Ярова. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 232 с.

4. Шумелда Я.П. Особливості конкуренції на страховому ринку України [Електронний ресурс] / Я.П. Шумелда // Вісник Київського національного економічного університету імені Тараса Шевченка. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Characteristics_of_competition_in_ukrainian_insurance_market_14405.pdf.
5. Баглюк Ю.Ю. Страховий ринок України: капіталізація й конкуренція / Ю.Ю. Баглюк // Фінанси України. – 2012. – № 12. – С. 67–75.
6. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О.О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.
7. Кнейслер О.В. Ринок перестраховування України: теоретико-методологічні домінанти : монографія / О.В. Кнейслер. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.
8. Білоус Н.М. Динаміка концентрації ринку суб'єктів страхування життя в Україні [Електронний ресурс] / Н.М. Білоус // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – 2013. – Вип. 19, № 3. – С. 166–174. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prvse_2013_19_3_21.
9. Gulumser Murata, Roger S. Tonkinb and D. Johannes Jüttnerc Competition in the general insurance industry [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.huebnergeneva.org/documents/InsurSymposium.pdf>.
10. Карпінський Б.А. Фінансово-інвестиційний словник / Б.А. Карпінський, О.В. Герасименко. – Львів: Магнолія Плюс, 2005. – 304 с.
11. Анломовний онлайн-словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/insurance-market>
12. Большой экономический словарь / под ред. А.И. Азрилияна. – 7-е изд., доп. – М. : Институт новой Экономики, 2007. – 1472 с.
13. Кураков Л.П. Большой толковый словарь экономических и юридических терминов / Л.П. Кураков, В.Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2001. – 720 с.
14. Анломовний економічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessdictionary.com/definition/competition.html>
15. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / Загородній А.Г., Возьнюк Г.Л. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
16. Закон України “Про захист економічної конкуренції” від 11. 01. 2001 № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
17. Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції” від 07. 06. 1996 № 236/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236/96>.
18. Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 № 89/96 ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/85/96>.
19. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12. 07. 2001 №2664 – III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/page>.
20. Інформація про посередницькі послуги у страхуванні. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/sector/sk_9_mis_2015.pdf.
21. Рейтинг страхових компаній України. Офіційний сайт інтернет-видання “Форіншурер” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com>.

References

1. Furman, V.M. (2006). Strakhovyy rynek v Ukraini: problemy stanovlennia ta stratehiia rozvytku [The insurance market in Ukraine: problems of establishment and strategy of development]. Thesis 08.04.01. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vovchak, O.D. (2011). Strakhova sprava [The insurance business]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

3. Fysun, V.I., Yarova, H.M. (2011). *Strakhuvannia [Insurance]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
4. Shumelda, Ya.P. (2007). *Osoblyvosti konkurentsii na strakhovomu rynku Ukrainy [Features of competition in the insurance market of Ukraine]*. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Kyiv national economic university*. Available at: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Characteristics_of_competition_in_ukrainian_insurance_market_14405.pdf.
5. Bahliuk, Yu.Yu. (2012). *Strakhovyi rynek Ukrainy: kapitalizatsiia i konkurentsii [Insurance market in Ukraine: capitalisation and competition]*. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 12, 67–75 [in Ukrainian].
6. Hamankova, O.O. (2009). *Rynok strakhovykh posluh Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Insurance industry in Ukraine: theory, methodology, practice]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
7. Kneisler, O.V. (2012). *Rynok perestrakhuvannia Ukrainy: teoretyko-metodolohichni domynanty [Reinsurance market in Ukraine: theoretical and methodological dominants]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
8. Bilous, N.M. (2013). *Dynamika kontsentratsii rynku subiektiv strakhuvannia zhyttia v Ukraini [The dynamics of market concentration of life insurance in Ukraine]*. *Problemy ratsionalnoho vykorystannia sotsialno-ekonomichnoho ta pryrodno-resursnoho potentsialu rehionu: finansova polityka ta investytsii – Problems of rational use of socio-economic and natural resources of the region: financial policy and investment*, 3, 166–174. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prvse_2013_19_3_21.
9. Gulumser, M., Tonkinb, Roger S., Jüttner, D. *Johannes Competition in the general insurance industry*. Available at: <http://www.huebnergeneva.org/documents/InsurSymposium.pdf>
10. Karpinskyi, B.A. (2005). *Finansovo-investytsiinyi slovnyk [Finance and investment dictionary]*. Lviv: Mahnoliia Plus [in Ukrainian].
11. *Anglomovnyi onlain-slovnyk [The English economic dictionary]*. Available at: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/insurance-market>.
12. Azriliyan, A.Y. (2007). *Bolshoy ekonomicheskii slovar [The Great dictionary of economics]*. Moscow: Ynstytut novoj iekonomyky [in Russian].
13. Kurakov, L.P., Kurakov, V.L. (2001). *Bolshoy tolkovyy slovar ekonomicheskikh i yuridicheskikh terminov [Great dictionary of the economic and of juridical terms]*. Moscow: Vuz y shkola [in Russian].
14. *Anhlomovnyi ekonomichnyi slovnyk [The English economic dictionary]*. Available at: <http://www.businessdictionary.com/definition/competition.html>.
15. Zahorodnii, A.H., Vozniuk, H.L. (2007). *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk [The financial and economic dictionary]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
16. *Zakon Ukrainy “Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii” [About protection of economic competition]*. (2001, January, 11). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
17. *Zakon Ukrainy “Pro zakhyst vid nedobrosovisnoi konkurentsii” [About protection from unfair competition]*. (1996, June, 7). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236/96>.
18. *Zakon Ukrainy “Pro strakhuvannia” [About insurance]*. (1996, March, 7). Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/85/96>.
19. *Zakon Ukrainy “Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh” [About financial services and state regulation of financial services]*. (2001, July, 12). Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/page>.
20. *Informatsiia pro poserednytski posluhy u strakhuvanni [Information on insurance mediation services]*. Ofitsiinyi sait Natsionalnoi komisii shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi ryнкiv finansovykh posluh. Available at: http://nfp.gov.ua/files/sector/sk_9_mis_2015.pdf.
21. *Reitynh strakhovykh kompanii Ukrainy [Rating of insurance companies in Ukraine]*. Ofitsiinyi sait internet-vydannia “Forinsurer”. Available at: <http://forinsurer.com/ratings>.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016